

**QUYI ZARAFSHON VOHASI AHOLISINING YER – SUVDAN
FOYDALANISH BILAN BOG`LIQ AN`ANALARI
(XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSHLARI)**

ТРАДИЦИИ СВЯЗАННЫЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЗЕМЕЛЬНО-ВОДНЫХ
РЕСУРСОВ НАСИЛЕНИЯ НИЖНЕ-ЗАРАФШАНСКОГО ОАЗИСА В
КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

Jumaeva Nilufar Axmatovna

BuxDU Buxoro tarixi kafedراسi katta o`qituvchisi

Tayanch iboralar: urf-odat, kult, dehqonchilik, farishtalar, otashparastlik, hosildorlik, mifologiya, olov

Ключевые слова: обычаи, культ, земледелие, ангелы, поклонение огню, урожайность, мифология, огонь

Key words: Tradition, cult, farming, angels, fire-worshipping, harvest, mythology, fire

Maqolada Buxoro vohasi ziroatchilarning qadimiy-diniy kultlar bilan bog`liq urf-odat va marosimlari manbalar va dala ma`lumotlari asosida tahlil etiladi.

В статье анализируются обычаи и традиции земледельцев Бухарского оазиса связанные с древними религиозными культами на основании источников и полевых данных.

Article deals with the analyses of the traditions and customs of farmers in Bukhara oasis connected to the ancient religious cults based on the sources and field data.

Kirish: Bugungi kunda milliy o`zlikni ahglash, milliy mafkurani mustahkamlash xalqimizning ma`naviy – ruhiy tiklanish jarayonlari muqaddas zaminimizga, ya`ni tabiatga bo`lgan munosabat bilan chambarchas bog`liqdir. O`zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta`kidlaganlaridek “sivilizatsiya belgilarini asrab – avaylash qanchalik zarur bo`lsa ,qishloq xo`jaligining butunlay sug`oriladigan dehqonchilikka asoslangan mintaqada yer va suvni asrab avaylash ham muhimdir”[1].

Darhaqiqat, xalqimiz qadimdan dehqonchilik xo`jaligi bilan shug`ullanib kelgan va bu soha asosiy xo`jalik sohasi bo`lgan Zarafshon daryosining quyi qismida joylashgan Buxoro vohasining yerlari unumdor bo`lib, sun`iy sug`orishga asoslangan dehqonchilik tarixi uzoq o`tmishga borib taqaladi.

XIX asrning oxiri – XX asr boshlarida ham Buxoro vohasi aholisi er – suvdan jamoa bo‘lib foydalanishgan. Shu bilan birga barcha sug‘orish ariqlarini ham har yili kuz fasli va erta bahorda birgalikda tozalashgan. Katta ariqlarni qazish va to‘g‘on va dambalar qurish ishlari esa ommaviy ravishda, hashar yo‘li orqali jamoa bo‘lib bajarilgan. Albatta, bu ishlarni amalga oshirishda yuzlab – minglab jamoa a‘zolari qo‘l kuchidan foydalanilgan.

Vohada XX asrning boshlariga kelib, sinfiy jamiyat talablari asosida erlar tobora yakka shaxslarning, ya‘ni yirik er egalarining qo‘liga o‘tib, ularning xususiy mulkiga aylana boshlashi bilan jamoaviy munosabatlar ham asta-sekin emirila boshlangan. Shunga qaramasdan Buxoro amirligining bekliliklarida hamda tog‘ va tog‘ oldi hududlarda jamoaviy munosabatlar saqlanib qolishi geohududiy omil bilan bo‘liq. Shu sababli anhor va ariqlarni tozalashga jamoa a‘zolari va boylardan, ya‘ni, katta er egalaridan alohida-alohida hasharchilar olingan. G‘uzor bekligiga qarashli Qorako‘l qishlog‘ilik Mulla Davlat, Qodirko‘l oqsoqol, Yo‘ldosh amin, To‘raboy, Suvonboylarning ancha eri bo‘lgan. Ular suv yo‘llarini tozalash uchun ko‘proq mardikor yollashgan. Vohaga yaqin yoki undan sug‘oriladigan qishloqlar aholisi alohida bir jamoani tashkil etgan. Tabiiyki, bu qishloq jamoalari yana kichik ekin maydonlari ham tuzgan. Ularni vohaning bir qancha tumanlarida “paykal” deb ataganlar.[3]

An‘anaga ko‘ra, erta ko‘klamda dala ishlari boshlanishidan oldin xar yili voha qishloq aholisi o‘zlarining jamoa erlariga to‘planib, oralaridan yoshi ulug‘, obro‘li va tajribali bir kishini oqsoqol qilib saylashgan. Ushbu yig‘inda mirob, dorug‘a, hatto sartarosh xam saylangan. Faqat oilali kishilar hisobga olinib, paykallarga bo‘lingan. Har bir Paykalga 8 kishi (“tan”) kirgan.[6] Demak, shu 8 kishi paykalga taalluqli barcha engil va mashaqqatli ishlarni amalga oshirgan. Ariq va anhorning uzun-qisqaligiga qarab paykallardan hasharchilar olingan. Paykal a‘zolari qat‘iy tartib intizom asosida navbati bilan suv yo‘llarini tozalashda qatnashishgan.

Paykalga kirmagan, suv chiqishi qiyin bo‘lgan partov erlar, ya‘ni bo‘sh erlar «posira», unda ishlovchilar «posirakorlar» deb atalgan. Posira erlarda hosil etishtirish juda mushkul bo‘lgan. Dastlab bu erlarga lalmikor ekinlar ekilib, qor va yomg‘ir suvi bilan sug‘orilgan. Kamdan-kam hollarda dehqonlar o‘zlariga tegishli yerlarnioqar suv bilan bir - ikki bor sug‘orishgan, ya‘ni bunday erlarga ekilgan ekinlar zahmat chekish bilan sug‘orilgan. Shu sababdan bo‘lsa kerak suv inshootlarini tartibga keltirishda posirachilar kamdan – kam hollardagina ishtirok etishgan.

Vohadagi barcha bekliklarga qarashli qishloq aholisiniig jamoa eri va posira erlaridan tashqari o'z tomorqasi ham bo'lgan. Bu erlar qishloqlarda 5 paxsa devor yoki chimdevor bilan o'rab olingan. Qarako'l, Olot va boshqa tumanlarning dasht hududlarida devor bilan o'rashga ehtiyoj sezilmaganligi bois ma'lum bir belgilar qo'yilgan va bunday erlar odatda «hayat» deb atalgan[1].

O'rta Osiyoning boshqa xududlarida bo'lgani singari Buxoro vohasida ham suv tanqisligi yuz berib turgan. Shu bois mahalliy xalq sug'orish shohobchalaridan foydalanishning tartib – qoidalari va usullarini yaxshi bilishgan[2]. Dehqonlar suv tanqis bo'lgan hududlarda suvdan navbat bilan foydalanishga qat'iy rioya etishgan. Suv miqdori muayyan tartibda o'lchangan. Masalan, “bir suv-ariqdan bir kecha-kunduzda oqib o'tgan suv: “bir tegirmon” yoki “tosh” - bir pud donni tegirmonda tortguncha ketadigan suv “bir qo'sh” - bir qo'sh ho'kiz bilan haydalgan erni sug'orish uchun etadigan suv va “bir quloq” kabi suv o'lchovlari keng qo'llanilgan. Buxoroning suvga tanqis tumanlarida jamoa foydalanadigan paykallarda bir qo'sh erga beriladigan suv “mo'ndi” bilan o'lchangan. Mo'ndi - tubi teshilgan, taxminan o'n litr suv sig'adigan oddiy sopol ko'zacha bo'lib, undagi suv oqib bo'lishiga qarab suv miqdorini o'lchaganlar. Shuni ta'kidlash kerakki, paykal va hayat erlarini sug'orishning u yoki bu usullari suvning oz - ko'pligiga qarab tanlangan. Vohaning o'rta qismida dehqonlar sug'orishning “bir quloq” usulidan ko'proq foydalanishgan. Bunda vaqt hisobi quyosh harakatiga karab belgiangan. Miroblar paykal a'zolarining eri qanchaligini juda yaxshi bilishgan va shunga qarab vaqt ajratishgan. XX asrning boshlariga kelib boy-badavlat kishilar o'z mavqelaridan foydalanib, ayrim hollarda belgilangan tartiblarni ham buzishgan.[2]

Romitan tumanidaga Qo'rg'on qishlog'ida 50 ta paykal bo'lib, bir kecha - kunduzda uchtadan paykal sug'orilishi kerak bo'lgan. Ikkita paykal kunduzi, bittasi esa kechasi sug'orilgan. Har paykalga 16-17 kunda bir bor navbat kelgan. Qo'shni qishloq Romishda esa 37 taga yaqin paykal bo'lgan. Qishloq oqsoqoli boshchiligida chokboshlar (bu qishloqda paykalboshi yig'ilishib, suv navbatini belgilashgan. O'rta kattaliklari bir chelak suv keladigan sopol ko'zaning tagini teshib suv oqizishgan. Aynan shu holni boshqa qishloqlarda ham ko'rish mumkin edi.

Paykallardagi ekinlarni suvning miqdoriga qarab sug'orishgan. Agar suv kam bo'lsa, poxol qilib, bostirib sug'orilgan. Mabodo, suv uzoq vaqt oqadigan bo'lsa, ekinlarga egatlar yoxud jo'yaklar orqali suv oqizishgan. Ekinlar qonib suv ichishiga, ayniqsa, katta e'tibor qaratilgan. Paykallarni jo'yaklardan oqizib sug'orish usuli ko'pincha tunda amalga oshirilgan.

Buxoro vohasi sharoitida dehqonchilik xo`jaligi sun`iy sug`orishga asoslanadi. Erlarning unumdorligi, ekinlarning hosildorligi sun`iy sug`orish, ariqlarning uzayishi va kengayishi hisobiga yildan yilga ortib borgan. XIX asrning oxiri - XX asr boshlariga kelib sug`orish tarmoqlariga e`tibor pasayganligi kuzatiladi. Daryo suvi kam bo`lganligi tufayli ariqlar va shoxlar (ariqdan kichik, ayrim paykallarni, qishloqdagi hayatni sug`oradigan suv yo`li)ni qum, loyqa va suv o`tlari bosib ketgan. Natijada yildan-yilga sug`oriladigan maydonlar miqdori qisqarib borgan. Bu esa bir qator sabab va omillar bilan bog`liq bo`lgan. Erlarning kattagina qismi yirik yer egalarining qo`liga o`tib ketgach, sug`orish ishlariga e`tiborsizlik bilan qarash kuchaygan. Erga bir mavsumda bug`doy yoki arpa ekib olingach, paykallar o`tloqqa aylantirilgan. Vaqt o`tishi bilan bir qancha ariq - zovurlar ko`milib o`z ahamiyatini yo`qotgan.[3]

Erga ishlov berish o`rta asrlar darajasida bo`lib, dehqonchilikning asosiy mehnat qurollari bir juft ho`kiz qo`shib ishlatiladigan qadimgi yog`och so`qa (omoch)dan iborat edi. Arxeologik va etnografik ma`lumotlardan shu narsa ma`lum bo`ladiki, XX asrning boshida ziroatchilik asboblarining aksariyati, ya`ni erga ishlov beradigan, er haydaydigan va yetilgan hosilni yig`ishtiradigan moslamalar takomillashtirilmagan va o`zgarmay qolgan edi. Erni xaydashda yog`ochdan yasalgan omoch ishlatilgan. Omoch bo`yinturuq va tirkish bilan ho`kizlarga qo`shilgan. Omoch uch qismdan iborat bo`lgan.

Haydalgan erdagi kesaklarni ezish, erni tekislash hamda urug` sepilgandan so`ng ustidan tuproq tortish uchun mola ishlatilgan. Molaning ikki xil turi mavjud bo`lgan: biri katta, uzunligi 3-3,5 m. ko`p yillik tut yoki o`rik yog`ochidan yasalgan (yo`g`on tanali tut yoki uning tanasi poytesha bilan yo`nilgan). Molaning eni 40-60 sm bo`lgan. Molani xo`kizlar tortgan. Ho`kizlarni bir kishi etaklagan, mola ustida ham bir odam o`tirgan. Mola aksariyat lalmikor erlarda, qatqaloq va xashakli erlarda ishlatilgan. Bahorgi ekinlar ekiladigan erlarda mola o`rnida shox-shabbali kichik daraxt tanasi ishlatilgan. Mola yasashga imkoni bo`lmagan kambag`al xo`jaliklar omochning shotisidan mola sifatida foydalanishgan. Molaning kichigi 2-2,5sm chamasi bo`lgan. Buni qo`sh ho`kiz, ot yoki tuya tortgan.[4]

Buxoro vohasida qadimdan ishlatilib kelayotgan er yumshatgich vositasi belkurakdir. Bu asbob temirdan yasalgan bo`lib, ishlatuvchining xohishiga qarab, maxsus quloq yasatilgan. Quloq belkurakning o`ng yoki chap tomonida bo`lgan. Ba`zi xonadonlarda ikki tepki quloq ishlangan belkurak bo`lgan. Belkurak erni kovlash, aravaga go`ng yoki tuproq ortish, ariq qazish va paxsa devor qurishda qo`llanilgan. Belning uzunligi 25-27 sm, eni 20-23 sm atrofida bo`lgan. Dastasining

uzunligi 1,3-1,5 metrni tashkil etgan. Loy ishlarida beldan farqliroq, loyni kesishga qulay va engil bo'lgan kapcha ishlatilgan.

Qadimda dehqonchilikda keng ishlatiladigan mehnat quroli ketmon bo'lib. Buxoro vohasi ziroatchilari uchun ham bu qurolning xizmati katta bo'lgan. Bog'dorchilik, polizchilik, sabzavotchilik va g'allachilikda, umuman, er ishlarida ketmon ishlatilgan. Ketmonlar ham shakli va hajmiga qarab bir-biridan farqlangan. Eni 30-32 sm, uzunligi 25-27 sm bo'lgan ketmonlar tuproq yuklarida, ayniqsa, jo'yak olish, uvat ko'tarish, egat olish va er tekislashda ko'proq ishlatilgan. Hajmi kichik ketmonlar esa o'simliklarning tagini yumshatish va chopiq qilishda qo'llanilgan. Ketmon dastasi asosan tol daraxtidan tayyorlangan. Voha dehqonlari erdan ko'proq hosil olish uchun unga sifatli ishlov berishgan. Tadbirkor boylar kuzda erni bir-ikki marta ko'sh bilan haydashgan. Mola bosish, dalalrga suv tarqatish va mahalliy o'g'itlarni berish ishlari ham tajribali dehqonlar maslahati bilan amalga oshirilgan. Almashlab ekish ham dehqonchilikda asosiy o'rinda turgan. O'simliklarning mavsumiy xususiyatlaridan kelib chiqib, birining o'rniga ikkinchisini ekishgan. Albatta, bu jarayonda ob – havoning qanday kelishi va tuproqning o'ziga xos xususiyatlari ham hisobga olingan.

O'rta Osiyodagi barcha xalqlar singari Buxoro vohasi dehqonlari ham XX asrning boshlarida donli ekinlarni ko'proq ekishgan. Kuzda haydalgan erlarga bug'doy, arpa ekilgan. Urug' qo'l bilan sepilgan va ustidan mola tortilgan. Don ekilgan to'qay erlar asosan. maysa unib chiqqach, boshoq olish oldidan va don xamirga aylanganidan so'ng 2-3 marta sug'orilgan.[4]

Axborotchilarimizning ta'kidlashlaricha, obikor erlarga oq bug'doy lalmikor erlarga «qizil bug'doy», «qora qiltiq bug'doy», tog'oldi erlarga esa sovuqqa chidamli «chivit» navi ekilgan. Hosil yig'ib olingandan keyin bo'shagan erlarga mosh, kunjut, uch oylik oq jo'xori. tariq ekilib. yaxshi hosil olingan. Ba'zi dehqonlar qayta ekishga sabzavot va poliz ekinlarini, xususan, sabzi, sholg'om, tarvuz kabilarni ekishni ma'qul ko'rishgan.[5] XX asrning boshida asosiy maydonlarga bug'doy, arpa bilan birga no'xat, zig'ir, kunjut, makka, kungaboqar kabi donli va boshoqli ekinlar ham ekilgan. Hosidandan bo'shagan paykallarning barchasida qayta ekish to'liq amalga oshirilmagan. Chunki qayta ekish uchun dehqonlarning hamma vaqt ham imkoniyati bo'lmagan. Paykallarning asosiy qismi o'rimdan so'ng sug'orilgan, qo'sh bilan 2-3 marta haydalgan. Noyabr oyining oxiri, dekabr oyi ichida yerga «yaxob» suvi berilgan.[6] Albatta, suvlangan erlar bahorgi ekish mavsumi boshlangunga qadar dam olib yotgan.

XIX asrning oxirlarida Turkiston o'lkasida sug'oriladigan barcha maydonning 70 foiziga g'oz ekilgan, xolos. Paxta maydonlari Buxoro amirligida 62 foiz, birgina Qashqadaryo vohasida esa 2 ming gektarni tashkil etgan.[5] XX asrning boshlarida Buxoro amirligi Angliyaga va boshqa chet mamlakatlarga turli xil qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotgan. Mahsulotlar ichida paxta ko'p bo'lgan. Bu esa o'z navbatida Buxoro vohasining Qorako'l, Olot, Romitan kabi tumanlarida paxtaning ko'p ekilishiga sabab bo'lgan. Vohada «Mavri g'oz», «Malla paxta» navlari ekilgan. Chorikorlar etishtirgan paxta hosili katta er egalari tomonidan sotilgan. Boylar korxonalar (paxtani qayta ishlaydigan kichik korxonalar) qurib, paxtani chigitdan ajratishgan va olingan toladan ip yigirishgan. Iplardan shoyi matolar to'qishgan. O'rta Osiyo xonliklari bilan savdo-sotiqni rivojlantirish masalasini o'rganish uchun yuborilgan polkovnik Strukovning yozishicha, «Osiyoliklar keltirayotgan turli xil to'qima matolarni oddiy xalq juda xush ko'rib ishlatadi, chunki ular yumshoq va chidamli bo'lgani uchun davlatdagi armiya uchun juda zarur bo'lgan kanop mato o'rnini bosa oladi».[7] Rus zobitining bu fikrlarini axborotchalarimizdan olingan ma'lumotlar ham tasdiqlaydi.

Yashash sharoiti qanchalik og'ir bo'lmasin, voha ziroatchilari hamisha bir-biriga yordam qo'lini cho'zib kelgan. Ariq ochish, tozalash ishlari kuzning oxiri va qish davri hamda erta bahorda hashar yo'li bilan amalga oshirilgan bo'lsa, xirmondagi donni ajratish, g'ozani chopiq qilish, ko'sak chuvish, tok, anor, anjirlarni ko'mish va ochish, daraxtlarga ishlov va shakl berish kabi ishlarni ham dehqonlar hamjihat bo'lib bajarishgan.

Birinchi jahon urushi arafasida Rossiyaning Turkistonda olib borgan mustamlakachilik siyosati boshqa soha vakillari kabi dehqonlarning ham ahvolini og'irlashtirgan. Soliqlarning haddan ortiq ko'payganligi ekin maydonlarining qisqarishiga olib keladi. Xalq bir amallab tirikchilik o'tkazish uchun ishchi ho'kiz o'rnida hattoki o'zlarini omochga qo'shib er haydaganliklari, ketmon bilan ertayu – kech er chopganliklari haqidagi ma'lumotlar axborotchilarimiz xotiralarida saqlangan.

Almashlab ekish an'anasiga rioya etilmaganligi natijasida g'ozaning yomon parvarish qilinishi dalalarning quvvatsizlanishiga, paxta hosilining pasayishi va majud navlarning buzilishiga, shuningdek, boshqa sifat ko'rsatkichlarining yomonlashuviga olib keldi. 1916 yildagi ob-havo sharoiti (ko'klamning kech va sovuq kelishi, yozdagi qurg'oqchilik, chigirtka bosishi) iqtisodiyotning va paxtachilik agrotexnikasining ahvolini yanada og'irlashtirdi.

Butun Turkiston o'lkasi uchun berilgan bu tavsif Buxoro vohasidagi ahvolni ham ifodalagan, desak xato bo'lmaydi.

Xulosa: Xullas, XIX asr oxiri- XX asrning boshlarida Buxoro vohasida g'alla, paxta yoki boshqa poliz ekinlarini ekib parvarishlash dehqonlar uchun qo'l mehnati bilan bajariladigan mashg'ulotlar ancha og'ir bo'lgan. Sug'orish shoxobchalarining talabga javob bermaganligi, unumdor ekinlarning boy – badavlat kishilar tomonidan bo'lib olingani, Buxoro amiri tomonidan undirilgan soliqning haddan ortiqligi, qishloq xo'jalik texnikasi va ish qurollarining oddiyliги madaniy ekinlar hosildorligini oshirishga imkon bermagan.

Dono xalqimiz, tadbirkor bobo dehqonlarimiz ming yillar davomida yerga ishlov berish, ekin ekib mo'l hosil olishning o'ziga xos usullari va tadbirlarini yaratib, Quyi Zarafshonning murakkab tabiiy sharoitida ham jahon ziroatchilik madaniyatiga o'ziga xos munosib hissa qo'shganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida "Xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari." – T., O'zbekiston, 1997. –B. -145.
2. XX asrning boshlarida Ўзбекистоннинг суғорилиш тарихи хақида куйидаги тадқиқотчилар атрофлича фикр билдиришган: Дингельштедт Н. Опыт изучения ирригации Туркестанского края //Сирдарьинская область. ч. 1-2. СПб.. 1898; Пален К.К. Орошение в Туркестан (Отчет по ревизии Туркестанского края;. СПб., 1910; Маллицкий Н.Г. Обычное право водопользования в Ташкентском районе и отношение его к шариат //Вестник ирригации, -1925. -N^4. - С. 14; И.Дембо. Земельный строй Востока. -Л., 1927; Гуломов Я. Хоразмнинг суғорилиш тарихи. - 1959; Муҳаммаджонов А. Қуйи Зарафшон водийсининг суғорилиш тарихи. -Т..1972. Ўша муаллиф. Ўзбекистоннинг қадимги гидротехника иншоотлари. -Т., 1997; Жабборов И. Жиловланган дарёлар ўлкаси. -Т., 1964.
3. Дала ёзувлари , 1997 йил. Коракул тумани.
4. Дала ёзувлари 1998 йил Ромитан тумани Ромиш қишлоғи
5. Жабборов И. Ўзбек халқ этнографияси.Т.,1994. -Б. 102.
6. Шаниязов К.Ш. Узбеки - карлуки.Т., 1964. -Б. 169.
7. Рожкова М.К. Экономическая политика царского правительства на Среднем Востоке во второй четверти XIX века и русская буржуазия. М. Л . 1949. -С. 41.
8. Buxoro vohasi dehqonchilik madaniyati tarixidan (XIX asr oxiri XX asr boshlari) J/N /Ahmadovna
Journal of innavation in Edukation and Social Research 2 (4) 5-10 2024
9. Quyi Zarafshon vohasi aholisining yer va suvdan foydalanish bilan bog'liq an`analari (XIX asr oxiri XX asr boshlari) J/N /Ahmadovna International Journal of intelektual Heritage 2 (3) 23-31 2022.

1. Курбонова, Д. Н. (2024). ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ GOOGLE DOCS И РЕДАКТИРОВАНИЯ ФАЙЛОВ В СРЕДЕ GOOGLE. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 44(4), 108-113.
2. Исмоилова Г. Ўзбекистонда хотин-қиз ишчи кадрлар тайёрлаш. – Тошкент: Ўзбекистон, 1983. – Б. 22.
3. Бухарское городское училище №100 // Текстильщик Бухары, 9 июня 1979 года.
4. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO ‘QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O ‘RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.
5. Утаева Феруза Холмаматовна, Т. Ю. Х. (2023). BUXORO TO‘QIMACHILIK KOMBINATIDA MUTAXASSISLARNING O‘RNI VA OILALARNING ISH BILAN TA‘MINLANISHI: Utayeva Feruza Xolmamatovna, Buxoro davlat universiteti dotsenti, Teshayeva Yulduz Hakim qizi, Buxoro davlat universiteti 2-kurs magistr. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (4), 33-39.
6. Utayeva, F. (2023). TO‘QIMACHILIK FABRIKASIDA AHOLINING ISH BILAN TA‘MINLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 41(41).
7. F Utayeva (2023). [TO‘QIMACHILIK FABRIKASIDA AHOLINING ISH BILAN TA‘MINLANISHI](#) *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 41 (41)
8. F Utayeva, B Safarov [ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА](#) *Farg ‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, 2023. 303-307.
9. F Utayeva, P Sharipova, RF G‘ayratjon qizi Rahmatova (2023) [MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORO TO ‘QIMACHILIK SANOATIDA MODERNIZATSIYALASHUV JARAYONLARI](#) *Scientific journal of the Fergana State University*, 61-61.
10. Utayeva FX (2022) [MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO‘QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI](#) *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 18 (18)
11. ФХ Утаева (2022) [BUXORODA TO‘QIMACHILIK SANOATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARIVZGLYAD V PROSHLOE](#) 5 (5)
12. F Utayeva (2022) [BUXORO SHAHRIDA ZAMONAVIY TO‘QIMACHILIK SANOATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI](#) *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 10 (10)
13. F Utayeva (2023) [BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI](#) *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 41 (41)